

2. ESA. *Sentinel-2 User Handbook*. European Space Agency, 2015.
3. Smith K., Jones A. *Soil contamination and remediation: principles and practice*. London: Academic Press, 2012.
4. Oliver M.A., Webster R. *Kriging: A method of interpolation for geographical information systems*. In: *Geostatistics for Environmental Scientists*. Springer, 2014.
5. Goodchild M.F. *GIS and environmental monitoring*. *Environmental Modelling & Software*, 2007; 22(4): 345–351.
6. United Nations Environment Programme (UNEP). *Post-Conflict Environmental Assessment: Framework and methods*. UNEP, 2010.
7. Kabata-Pendias A. *Trace Elements in Soils and Plants*. 4th ed. CRC Press, 2011.
8. Alloway B.J. *Heavy Metals in Soils: Trace Metals and Metalloids in Soils and their Bioavailability*. 3rd ed. Springer, 2013.
9. ДСТУ 8302:2015. Система документального забезпечення управління. Вимоги щодо оформлення бібліографічних посилань та списку використаних джерел. Київ: Держспоживстандарт України, 2015.
10. Jensen J.R. *Remote Sensing of the Environment: An Earth Resource Perspective*. 2nd ed. Prentice Hall, 2007.

УДК 332.3:631.6

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ В МЕЖАХ ТЕРИТОРІЙ ОРГАНІЗАЦІЙ ВОДОКОРИСТУВАЧІВ

Ліщинський А.Г., канд. техн. наук, доцент

e-mail: a.g.lischinskiy@nuwm.edu.ua

Шульган Р.Б., канд. техн. наук, доцент

e-mail: r.b.shulhan@nuwm.edu.ua

Ніколайчук К.М., канд. техн. наук, доцент

Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

e-mail: k.m.nikolaichuk@nuwm.edu.ua

Постановка проблеми. Україна володіє значним меліоративним фондом, який складають землі в межах меліоративних систем, як зрошувальних, так і осушувальних. Більшість таких систем була побудована у другій половині минулого століття і на сьогодні потребує комплексної реконструкції, оскільки впродовж кількох останніх десятиліть

спостерігається стійке погіршення їх технічного стану. Як наслідок, погіршується також стан земель та екологічна ситуація в цілому на меліорованих територіях.

Закон України від 17.02.2022 № 2079-IX «Про організації водокористувачів та стимулювання гідротехнічної меліорації земель» [1] запроваджує нову форму управління меліоративними системами через організації водокористувачів (ОВК). Створення ОVK відповідно до чинного законодавства України є кроком до оптимізації управління водними ресурсами, проте водночас загострило низку проблем, пов'язаних із правовим статусом, фактичним станом та режимом використання земель у межах таких територій, на вирішення яких на сьогоднішній день, на жаль, приділяють недостатньо уваги.

З огляду на викладене, в сучасних умовах питання ефективного управління землями у межах територій ОVK набуває особливої актуальності.

Виклад основного матеріалу досліджень. Відповідно до статті 1 вищезгаданого Закону: «організація водокористувачів – неприбуткова юридична особа, створена власниками та/або користувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення для забезпечення використання, експлуатації та технічного обслуговування об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем з метою надання послуг щодо гідротехнічної меліорації земельних ділянок на території обслуговування меліоративної мережі організації» [1]. Іншими словами, ОVK створюється для ефективного проведення гідротехнічної меліорації на земельних ділянках сільськогосподарського призначення, що включені до території обслуговування організації. Закон № 2079-IX передбачає, що ОVK мають право отримувати у власність об'єкти інженерної інфраструктури меліоративних систем.

Організація водокористувачів задумана як платформа, що об'єднує власників і користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення – засновників та членів організації і водночас водокористувачів, які використовують меліоративну інфраструктуру для узгодженого управління одночасно водним режимом та земельними ресурсами.

За даними Державного агентства України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм (Держрибагентство) станом на кінець 2025 року в Україні створено і зареєстровано 71 ОVK, з них 58 ОVK на зрошувальних системах і 23 ОVK на осушувальних. Організаційно-правові підходи до встановлення структури та порядку діяльності ОVK визначені в модельному статуті ОVK, ухваленому постановою КМУ від 27.08.2022 № 962 [2].

Стан земельних ресурсів у межах територій обслуговування ОVK на сьогодні є не лише індикатором ефективності роботи меліоративних систем, але й визначає можливості сталого агровиробництва, екологічної безпеки та адаптації аграрного сектору до кліматичних змін.

Аналіз практики функціонування діючих ОVK дозволив виявити наявність ряду проблем правового, організаційного, екологічного й соціально-економічного характеру,

пов'язаних із використанням та охороною земельних ресурсів, що знаходяться в межах території обслуговування меліоративної мережі ОВК. Значною мірою передумовою виникнення зазначених проблем у використанні земель є недоліки у формуванні територій ОВК, яке передбачає, перш за все, встановлення їх меж. Слід також додати відсутність чіткого правового статусу земель меліоративних систем, частина яких може перебувати у державній, а частина – у комунальній або приватній власності. До недоліків можна віднести і неповну інвентаризацію земель під гідротехнічними спорудами, що не дозволяє вносити відповідні відомості до Державного земельного кадастру (ДЗК).

Законом № 2079-ІХ [1] внесені зміни до Закону України «Про Державний земельний кадастр» [3], за якими меліоративні мережі або їх частини включені до переліку об'єктів ДЗК. На сьогодні, відомості про такі об'єкти внесені до ДЗК не в повному обсязі. У результаті мають місце суттєві розходження між нормативним визначенням території ОВК та фактичними значеннями, оскільки неможливо коректно визначити межі ОВК. Як наслідок, виникають конфлікти між власниками земельних ділянок, орендарями та ОВК при доступі до об'єктів та реалізації водокористування.

До основних проблем використання земель у межах територій ОВК можна віднести:

1. *Правові та організаційні проблеми землекористування і меліоративної інфраструктури.* Оскільки меліоративні системи безпосередньо впливають на земельні ресурси, правове врегулювання використання земель у межах систем ОВК є ключовим. Відсутність правового регулювання земельних відносин створює додаткові проблеми: невизначеність власників, відсутність сервітутів (сервітут не оформлений або не зареєстрований), невизначеність правового режиму земель і меліоративної інфраструктури.

Землі меліоративних систем, як правило, представлені земельними ділянками різної форми власності, що створює складності в управлінні. Відсутні чіткі розмежування відповідальності між окремими власниками земель і ОВК, що призводить до хаотичного використання водорегулюючих елементів і, як наслідок, до деградації меліоративних мереж. Крім того, відсутній чітко визначений режим використання земель, зайнятих водогосподарськими об'єктами, а також механізми контролю за дотриманням режимів використання прибережних захисних смуг та смуг відведення, визначених Земельним кодексом України (ЗКУ) [4] та Водним кодексом України [5].

2. *Фрагментація землекористування.* У межах більшості меліоративних систем спостерігається дрібноконтурність земельної власності. Землі, які раніше входили до єдиних меліоративних комплексів, в результаті розпаювання і приватизації поділені між десятками або сотнями власників. В таких умовах досить складно забезпечити координацію дій між

численними власниками, неможливо узгоджено регулювати водний режим, з приводу чого часто виникають конфлікти.

На підставі аналізу чинного законодавства, що визначає правовий режим земельних ділянок з меліоративними системами (ЗКУ [4], Закон України «Про меліорацію земель» [6] та інші), можна стверджувати, що воно не розраховане на ситуацію, коли земельні ділянки із меліоративними системами розпайовані. Ефективне використання земель за таких умов взагалі неможливе. Лише у статті 26 ЗКУ закріплена норма, за якою: «земельні ділянки, одержані громадянами внаслідок приватизації земель державних та комунальних сільськогосподарських підприємств, на яких розташовані та функціонують меліоративні системи, використовуються спільно на підставі угоди. У разі відсутності згоди щодо спільного використання зазначених земельних ділянок питання вирішується в судовому порядку» [4]. Але в цій статті жодного слова немає про значно більші площі земель з меліоративними системами, що були передані у колективну власність і в подальшому розпайовані. Крім того, сумнівною є можливість укладення угоди одночасно з великою кількістю землевласників, чий інтереси можуть радикально відрізнятись і бути суперечливими, чи доцільність ініціювання судового процесу за участю значної кількості сторін при відсутності згоди на спільне використання земельних ділянок.

3. *Екологічні проблеми.* До екологічних проблем у використанні земель в межах територій ОВК відносять, в першу чергу, порушення природоохоронних режимів. На використання таких земель накладають підвищені екологічні обмеження, проте на практиці вони часто не дотримуються. Як наслідок, мають місце: розорювання прибережних смуг та охоронних зон; засмічення колекторів та каналів; деградація ґрунтів, втрата гумусу і, як наслідок, зниження врожайності; порушення гідрологічного режиму, що призводить до надмірного осушення територій або, навпаки, до перезволоження чи підтоплення або затоплення; втрата біорізноманіття у заплавах екосистемах; забруднення поверхневих і підземних вод агрохімікатами; збільшення викидів CO₂ внаслідок мінералізації осушених торфовищ; зростання ризиків пожеж на осушених торфовищах; інші негативні процеси та явища.

4. *Соціально-економічні та фінансові проблеми.* Соціально-економічними та фінансовими чинниками, що ускладнюють раціональне використання земель у межах ОВК, є: неможливість залучення інвестицій у відновлення меліоративних систем у достатніх обсягах через низьку платоспроможність сільських громад і фермерів; відсутність належної державної підтримки діяльності ОВК; відсутність кваліфікованих кадрів для експлуатації та відновлення об'єктів інженерної інфраструктури меліоративних систем.

В результаті впливу наведених чинників ОВК або не в змозі повноцінно здійснювати свою діяльність, або може здійснювати таку діяльність лише за підтримки зовнішніх ресурсів.

5. *Відсутність актуальних просторових даних, що впливають на управління землями в межах територій ОВК.* В умовах сьогодення, відсутність точних та узгоджених просторових даних є однією з найважливіших проблем, що чинять негативний вплив на ефективність використання земель та в цілому на управління територіями ОВК. Зокрема, в ДЗК не завжди внесені відомості про межі меліоративних систем, експлуатаційних зон для обслуговування інженерних об'єктів, прибережних захисних смуг та смуг відведення, відомості про встановлені обмеження у використанні земель, відомості щодо реальної конфігурації каналів та розміщення гідротехнічних споруд. Це ускладнює юридичний облік земель, робить ризиковими інвестиції у модернізацію інфраструктури.

6. *Необхідність інтеграції землекористувань у межах ОВК у просторове планування.* Без актуальних просторових даних ОВК не мають можливості ефективно планувати свою діяльність, а громади не можуть інтегрувати об'єкти меліорації та питання землекористування у комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад (комплексні плани), які мають стати ключовим інструментом вирішення проблем землекористування у межах ОВК. На комплексних планах повинні бути відображені: цифрові межі меліоративних мереж; експлуатаційні та охоронні зони; території можливих реконструкцій та розширень мереж; екологічні та інші обмеження; пріоритетні напрями розвитку агроландшафтів з урахуванням меліоративного потенціалу; інші заходи.

Інтеграція даних положень у просторове планування дозволить покращити інвестиційну привабливість громад, підвищити ефективність використання меліорованих земель в межах територій ОВК, уникнути можливих конфліктів у землекористуванні.

Висновки. Проблеми використання земель у межах територій організацій водокористувачів мають системний характер і поєднують правові, організаційні, економічні, екологічні та інші аспекти. Для вирішення окреслених проблем необхідний комплексний підхід, який передбачає вдосконалення законодавчої бази, поєднання агровиробництва з природоохоронними рішеннями, створення механізмів співфінансування з боку держави, громад та користувачів земель, інтеграцію землекористування на меліорованих землях в межах територій ОВК у просторове планування територіальних громад та інші заходи.

Розвиток ОВК має стати ключовим інструментом забезпечення ефективного управління водними та земельними ресурсами на локальному рівні.